

Ольга Коцюруба

докторка філософії у галузі права,
старша радниця з правових питань
Громадянської мережі ОПОРА
(Львів, Україна)
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-2100-5539
olkotsia@opora.org.ua

DOI: 10.33498/louu-2026-09-059

УДК 342.4: 323.2

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО ОРГАНІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА ВІТАЛІЯ ЧУШЕНКА В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ КОРЕЛЯЦІЯ З ТЕОРІЄЮ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Анотація. Проблематика політичної участі в українській доктрині зазвичай розглядається крізь призму окремих політичних прав або емпірично вимірюваних форм політичної активності, тоді як цілісне конституційно-правове осмислення політичної участі як самостійної категорії залишається недостатньо розробленим. Це особливо відчутно в контексті євроінтеграційних зобов'язань України за Копенгагенськими критеріями, вимог переговорного кластера "Основи" та сучасних міжнародних стандартів участі в політичному житті.

Метою статті є комплексне теоретико-правове осмислення політичної участі як конституційної категорії через реконструкцію та актуалізацію концепції соціально організованого суспільства Віталія Чушенка у світлі сучасних міжнародних стандартів і української конституційної доктрини.

У дослідженні поєднано доктринальний аналіз праць В. Чушенка і класичних теорій політичної участі з аналізом універсальних і європейських стандартів у сфері виборів і політичної участі, а також актів "м'якого права" та практики міжнародних органів. Такий підхід дає змогу простежити, як ідеї Чушенка щодо організаційних зв'язків держави з народом співвідносяться з сучасними підходами до права на політичну участь.

Обґрунтовано, що політичну участь не лише як форму реалізації окремих політичних прав, а й як самостійну конституційно-правову категорію. У цьому розумінні політичні права виступають інструментами, за допомогою яких забезпечується й конкретизується зміст політичної участі.

Зроблено висновок, що спадщина В. Чушенка узгоджується з сучасними міжнародними стандартами у сфері політичної участі та може слугувати доктринальним підґрунтям для подальшої конкретизації права на політичну участь у конституційному праві України.

Ключові слова: політична участь; право на політичну участь; соціально організоване суспільство; права людини; публічна влада; міжнародні стандарти; євроінтеграція; конституціоналізм.

© Ольга Коцюруба, 2026

Концептуалізація зв'язків держави та народу як джерела влади є одним із ключових здобутків наукової спадщини Віталія Чушенка. Для сучасної української науки конституційного права постає завдання не лише збереження й реконструкції цих підходів, а й їхнього подальшого розвитку у світ-

лі еволюції теорії політичної участі та нових викликів для демократичних інституцій.

Особливої гостроти ця проблема набуває сьогодні, коли Україна як держава – кандидат на вступ до Європейського Союзу має довести, що народовладдя й політична участь у нашій державі мають реальний, а не декларативний характер. Копенгагенські критерії та ст. 2 Договору про ЄС[1] вимагають від кандидатів стабільних інституцій, які гарантують демократію, права людини та верховенство права, а переговорний кластер "Основи" покликаний перевірити, чи справді існують дієві механізми участі громадян у формуванні й контролі влади. У цих умовах ідеї В. Чушенка щодо організаційних форм взаємодії держави й громадськості набувають не лише історико-доктринального, а й безпосереднього практичного значення як теоретична основа для оцінки відповідності України європейським стандартам демократії та політичної участі.

Проблематика політичної участі була предметом ґрунтовних досліджень у західній політичній науці ще з другої половини XX ст., коли політичну участь насамперед розглядали як емпірично вимірювану активність громадян, спрямовану на вплив на формування уряду та його політики. Класичні праці С. Верби і Н. Ніє, Л. Мілбрата, С. Гантінгтона і Дж. Нельсон, а також Ґ. Перрі й Дж. Мойзера, так само як дослідження С. Барнса і М. Каазе й концепція участі, запропонована К. Патман, заклали підвалини сучасного розуміння політичної участі, що набуло відображення в міжнародних актах, рекомендаціях міжнародних організацій та рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У сучасній українській конституційно-правовій доктрині політична участь дедалі виразніше осмислюється як самостійна конституційна категорія. Центральне місце в цьому напрямі посідають праці О. Кісянової, яка розглядає політичну участь як одну з форм реалізації політичних прав. Водночас попри наявність праць, у яких політична участь прямо або опосередковано пов'язується з конституційно-правовим статусом особи, досі бракує спеціальних досліджень, у яких би політична участь була предметом цілісного теоретико-правового аналізу саме як конституційна категорія в контексті євроінтеграційних зобов'язань України. Також помітною є відсутність системного аналізу в цьому контексті внеску вітчизняних вчених, зокрема й В. Чушенка.

Метою статті є теоретико-правове осмислення політичної участі як конституційної категорії у світлі сучасних міжнародних стандартів, наукової доктрини та порівняти відповідні підходи із науковою спадщиною В. Чушенка. Для досягнення цієї мети передбачається, по-перше, з'ясувати зміст

[1] Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text> (дата звернення 30.09.2026).

pravoua.com.ua

і місце поняття "political participation" у системі універсальних і регіональних актів із прав людини, рекомендацій Венеційської комісії та практики ЄСПЛ, показавши, що політична участь виступає самостійною конституційною категорією, а не лише формою реалізації політичних прав; по-друге, проаналізувати основні напрями розвитку доктрини політичної участі в зарубіжній теорії та виділити її стрижневі елементи; по-третє, продемонструвати, що ключові компоненти цієї доктрини вже були концептуально наявні в роботах В. Чушенка, хоча й у іншій термінологічній формі.

Пошук шляхів для стабілізації та зміцнення демократичних інститутів залишається постійним викликом для сучасних конституційних демократій. Теорія політичної участі є однією з відповідей на цей виклик. Вона концентрує увагу на окремій людині та спільнотах людей як суб'єктах, що здатні через форми громадської участі впливати на формування політики, яка багато в чому визначає їхнє життя та публічну владу. Те, що політична участь триває й поза виборчими періодами, було переконливо показано ще в класичному дослідженні С. Верби і Н. Ніє. На їхню думку, *'громадянська участь посилюється під час виборів, однак для повнішого розуміння цього явища варто виходити за межі цих періодичних, відносно короткотривалих і не зовсім типових фаз'*[2]. Попри неможливість проведення виборів в умовах воєнного стану запроваджені ним обмеження не призвели до повного згортання політичної участі. Україна прагне залишатися демократією, а сучасна демократія в її ідеальному вимірі це та, де громадяни активно користуються інструментами впливу на політику, не лише масово голосують на національних і місцевих виборах, а й відвідують політичні зібрання, створюють групи для просування спільних інтересів, контактують з представниками та посадовцями.

В українській юридичній науці поняття політичної участі не сформоване як самостійна доктринальна категорія, а розглядається як один з видів або форм реалізації політичних прав. Так, О. Косілова розглядає політичну участь як форму реалізації демократії та основоположний базовий елемент політичної діяльності, що здійснюється громадянами у процесі реалізації ними політичних прав[3]. Визначення поняття часто подається для роз'яснення для розуміння в конкретній науковій праці поняття вже усталеного в зарубіжній літературі. Наприклад, політична участь, на думку М. Костельник, це дії, за допомогою яких громадяни будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності[4], така форма ре-

[2] S Verba, N Nie, *Participation in America: Political Democracy and Social Equality* (Harper & Row 1972) 46.

[3] О Косілова, 'Політична участь як форма реалізації політичних прав: теоретико-правовий дискурс' [2021] 2(50) Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право 127–133 https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2(50).242896; О Косілова, 'Право політичної співучасті громадянина як члена демократичної спільноти' [2019] 30(69)5 Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки 46 https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.5/08.

[4] М Костельнюк, 'Політична участь як визначальний чинник демократизації політичного процесу' [2019] 3 Politicus 35.

алізації особистих потреб формується в процесі взаємодії індивіда з урядом, органами влади, іншими політичними інститутами та силами.

Хоча дослідження політичної участі беруть свій початок і формувалися в політологічних дослідженнях, на сьогодні це поняття увійшло в юридичний обіг та осмислюється з точки зору конституційного права.

Серед міжнародних актів право на політичну участь нерідко формулюється не буквально як *"right to political participation"*, а опосередковано. Так, ст. 29 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю закріплює право осіб з інвалідністю на участь у політичному та суспільному житті[5], тоді як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок установлює вимогу максимальної участі жінок на рівних засадах із чоловіками в усіх сферах життя[6].

Однак концепт увійшов у міжнародно-правові акти м'якого права (soft law), Резолюції ради ООН з прав людини, рішення органів Ради Європи, рішення Європейського суду з прав людини, окреслюючи одним словосполученням (політична участь *"political participation"*, або участь у політичному житті країни *"participating in the political life of the country"*), всі аспекти визначені у ст. 21 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої *кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників*[7].

Довідник ООН з міжнародних стандартів прав людини щодо виборів відносить ст. 21 Загальної декларації прав людини та ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права[8] до базових універсальних норм і стандартів не лише виборів, а й політичної участі *(basic universal norms and standards relating to elections and political participation)*[9], визначаючи, що міжнародні норми та стандарти щодо політичної участі включають три центральні права: право брати участь у веденні державних справ; право голосувати й бути обраним; та право на доступ до державної служби[10].

Поняття права політичної участі широко вживається в рішеннях Венеційської комісії. Так, наприклад:

– у Коментарі до Конвенції про стандарти демократичних виборів, виборчих прав і свобод у державах – учасницях Співдружності Незалежних

[5] Конвенція про права осіб з інвалідністю, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text> (дата звернення 30.09.2026).

[6] Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text> (дата звернення 30.09.2026).

[7] Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_015#Text> (дата звернення 30.09.2026).

[8] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> (дата звернення 30.09.2026).

[9] Human Rights and Elections: A Handbook on International Human Rights Standards on Elections (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Professional Training Series No 2 Rev 1, UN 2021) 8 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-02/Human-Rights-and-Elections.pdf> (accessed 30.09.2026).

[10] Human Rights and Elections (n 9) 19.

pravoua.com.ua

Держав підкреслено, що ‘*загалом право на політичну участь видається пов’язаним із такими загальними концептами, як національний / народний суверенітет, верховенство права тощо*’[11];

– у Звіті про обмеження строків повноважень президента, на запит Генерального секретаря ОАД, Венеційська комісія дійшла висновку, що ‘можливість балотуватися на посаду на інший термін, передбачена конституцією, є модальністю або обмеженням права на політичну участь і, зокрема, права балотуватися на посаду’[12].

– у Керівних принципах щодо регулювання діяльності політичних партій Венеційської комісії та Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (2010, оновлених у 2020 р.) визначено, що політичні партії сформувалися як головний інструмент політичної участі та політичної дискусії й були визнані ЄСПЛ життєво важливими для демократії (п. 17, 24, 65); оскільки партії сприяють вираженню політичної думки та є життєво важливими для політичної участі, певне регулювання їхньої внутрішньої діяльності та управління може бути доречним для забезпечення належного функціонування демократичного суспільства (п. 152); внутрішньопартійні правила й документи можуть сприяти посиленню політичної участі [жінок], осіб з інвалідністю та осіб, які належать до національних меншин (п. 160); тимчасові спеціальні заходи, спрямовані на підвищення політичної участі осіб, які належать до меншин, не вважаються дискримінацією (п. 164); фінансування політичних партій за рахунок приватних внесків також є формою політичної участі (п. 204, 209); законодавство, яке встановлює ліміти пожертв, має бути ретельно збалансоване між, з одного боку, необхідністю не допустити викривлення політичного процесу на користь заможних інтересів і, з іншого боку – заохоченням політичної участі (п. 213); законодавство, яке визначає системи розподілу (державного) фінансування, також може містити стимули для заохочення політичної участі (п. 240)[13].

Категорію права політичної участі застосовує у своїх офіційних публікаціях ОБСЄ/БДІПЛ та інші міжнародні організації, зокрема, якщо йдеться про забезпечення спеціальних гарантій для груп, що перебувають у вразливому становищі (жінок, національних меншин, молоді та осіб з інвалідністю) щодо доступу до процесу прийняття рішень і повної участі в ньому

[11] Comments on the Convention on the Standards of Democratic Elections, Electoral Rights and Freedoms in the Member States of the Commonwealth of Independent States, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-EL(2006)034 <https://web.archive.org/web/20180216054220/https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-EL(2006)034-e> (accessed 30.09.2026).

[12] Report on Term Limits – Part I – Presidents, adopted by the Venice Commission at its 114th Plenary Session, Venice, 16–17 March 2018 <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2018)010-e> (accessed 30.09.2026).

[13] Guidelines on Political Party Regulation, Second Edition (OSCE/ODIHR and Venice Commission 2020) <https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/1/538473.pdf> (accessed 30.09.2026).

задля забезпечення справжньої, а не лише формальної рівності у суспільно-політичному житті, до прикладу:

– у Настановах щодо демократичного законотворення для кращих законів (2024) підкреслено, що *'групи з особливими інтересами, неформальні чи формальні, можуть прагнути впливати на законодавчий процес, зокрема, організовано, через професійних лобістів, що визнається правомірний спосіб політичної участі'* (п. 90)[14];

– у Керівних принципах ОБСЄ/БДІПЛ щодо підтримки політичної участі осіб з інвалідністю такі особи стикаються зі значними бар'єрами у доступі до своїх базових прав, зокрема до права на політичну участь[15].

Звіт Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи CPL(2024)46-04 про спостереження за місцевими виборами в Республіці Молдова 5 листопада 2023 р. визначає, що *'право громадян здійснювати свій демократичний вибір є підґрунтям політичної участі на місцевому та регіональному рівнях'*[16].

Термін право політичної участі чи участь у політичному житті поширений також у практиці ЄСПЛ. Так, у справі *Азіз проти Кіпру* Суд відзначає, що

> держави користуються значною свободою у встановленні правил у межах власного конституційного ладу, які регулюють парламентські вибори <…>, такі правила не повинні мати наслідком виключення певних осіб або груп осіб *з участі у політичному житті країни,* зокрема – у виборі законодавчого органу, що є правом, гарантованим як Конвенцією, так і конституціями всіх Договірних держав (§ 28)[17].

Таке ж формулювання застосовано в рішенні *Тенасе проти Молдови* (§ 158)[18].

Велика палата ЄСПЛ (§ 29) у справі *Сітаропулос і Якумопулос проти Греції* цитує доповідь Міжамериканської комісії з прав людини, вказуючи, що 'будь-які умови, які застосовуються до *права на політичну участь* (right to political participation), захищеного ст. 25 [Міжнародного пакту про громадянські і політичні права], мають ґрунтуватися на "об'єктивних і розумних критеріях"'[19].

Сформовані таким чином підходи в міжнародних актах і судовій практиці зумовлюють потребу звернутися до доктринального осмислення змі-

[14] Керівництво з демократичного законотворення для вдосконалення законодавства (ОБСЄ/БДІПЛ, 2024) <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/d/570906.pdf> (дата звернення 30.09.2026).

[15] Guidelines on Promoting the Political Participation of Persons with Disabilities (OSCE/ODIHR 2019) 17 <https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/b/6/414344.pdf> (accessed 30.09.2026).

[16] CPL(2024)46-04 – Local Elections in the Republic of Moldova (5 November 2023) – Rapporteur: Vladimir PREBILIC, Slovenia. 27 March 2024 <https://search.coe.int/cm?i=0900001680aee2c6> (accessed 30.09.2026).

[17] Aziz v Cyprus App no 69949/01 (ECtHR, 22 June 2004) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61834> (accessed 30.09.2026).

[18] Tănase v Moldova App no 7/08 (GC, 27 April 2010) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98428> (accessed 30.09.2026).

[19] Sitaropoulos and Giakoumopoulos v Greece App no 42202/07 (GC, 15 March 2012) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109579> (accessed 30.09.2026).

pravoua.com.ua

сту політичної участі. Використання міжнародними організаціями наведених конструкцій дає підстави стверджувати, що політична участь постає не лише як форма реалізації окремих політичних прав, а й як самостійна конституційно-правова категорія. У цьому розумінні політичні права виступають інструментами, за допомогою яких забезпечується й конкретизується зміст політичної участі. Відповідно обов'язок демократичної держави полягає не лише у проголошенні політичних прав, а й у створенні таких інституційних умов, за яких ці права трансформуються в реальну політичну участь.

Політична участь не обмежується лише здатністю проголосувати та можливістю зареєструватися як кандидат, вона включає також свободу висловлювання, зборів та об'єднань, охоплює широкий спектр дій, які здійснюють громадяни з метою вплинути на відбір та/або дії публічних представників, сама природа різноманітності форм участі унеможливлює їх закритий перелік. Ключовим у цьому контексті є те, що слово "участь"[20] тлумачиться як *'виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільна дія, діяльність кого-, чого-небудь'* є правильним відповідником англійському *'participate – to take part in or become involved in an activity'*[21] та походить від латинського participatio[22]. Тобто основним у цій концепції є реальний вплив на політику, її відчутна зміна, що відбувається внаслідок дії людини чи спільноти людей. Політична участь таким чином є активним процесом[23], *'який забезпечує механізм, за допомогою якого громадяни можуть передавати інформацію про свої інтереси, уподобання та потреби й створювати тиск, щоб влада реагувала'*[24]. За таких взаємовідносин громадянин або об'єднання громадян є рівноправним партнером для органів публічної влади, що легітимізують ухвалене рішення за допомогою правової форми. Участь, яка не має за наслідками жодного впливу, є, за висловом Р. Р. Алфорда і Р. Фрідленда, "участю без влади"[25].

Одними із перших термін "політична участь" у науковий вжиток ввели Ч. Е. Мерріам і Г. Ф. Ґоснелл у праці "Неголосування: причини і методи контролю" (1924) у контексті дослідження мотивів, *'які спонукають виборця і постійно ведуть його до політичної участі'*[26], та був доволі поширений у дослідженнях природи демократії в суспільстві.

[20] 'Участь' (Словник української мови, Slovnyk.ua) <https://slovnyk.ua/index.php?swrd= участь> (дата звернення 30.09.2026).
[21] 'Participate' (Cambridge English Dictionary) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/participate> (accessed 30.09.2026).
[22] C T Lewis, C Short, *A Latin Dictionary* (Clarendon Press, Oxford 1879) <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059:entry=participatio> (accessed 30.09.2026).
[23] A Mukhopadhyay, 'Political Participation', Satyabrata Chakraborty (ed), Political Sociology (Trinity Press 2005) 361.
[24] Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, Henry E Brady, *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics* (Harvard University Press 1995) 1.
[25] Robert R Alford, Roger Friedland, 'Political Participation and Public Policy' [1975] 1 Annual Review of Sociology 429, 433 https://doi.org/10.1146/annurev.so.01.080175.002241.
[26] C E Merriam, H F Gosnell, *Non-voting: Causes and Methods of Control* (University of Chicago Press 1924) 22.

Проте класичне комплексне дослідження явища політичної участі, яке й досі є основою сучасних досліджень, здійснили С. Верба і Н. Ніє (1972)[27]. *Політична участь,* у їхньому розумінні, означає ті види діяльності приватних громадян, які більш-менш безпосередньо спрямовані вплинути на вибір державних посадовців та/або на їхні дії[28]. Вчені підкреслювали, що вони не розглядають так звану церемоніальну участь на боці влади – як-то участь у парадах, долучення до молодіжних організацій, створених урядом, або голосування на формальних (символічних) виборах. Політична участь полягає у впливі на державну політику, а не на її виконання, бути рухом впливу знизу вгору. Вона не передбачає підтримки вже існуючого єдиного національного інтересу, а є частиною процесу, в якому цей національний інтерес формується; зводиться безпосередньо до учасницьких дій, спрямованих саме на уряд (причому не лише на ухвалення рішень чи формування політики, а й на будь-яку урядову діяльність, що впливає на життя громадян), передбачає дії "в межах системи", тобто ті, які визнаються законними та легітимними[29]. Також С. Верба і Н. Ніє поставили у своєму дослідженні питання, актуальність якого й сьогодні потребує вирішення в правовому полі: як має формуватися державна політика в умовах різноманіття інтересів?

Р. Олфорд і Р. Фрідланд (1975)[30] запропонували розширити визначення С. Верби і Н. Ніє, додавши до політичної участі в якості суб'єктів, крім приватних осіб, також приватні та публічні організації та групи, а крім впливу на посадових осіб, також – урядові структури, водночас передбачивши, що участю є не лише дії, а й утримання від них.

С. Гантінгтон і Дж. Нельсон (1976) використовували доволі близьке поняття політичної участі як діяльності приватних громадян, спрямованої на вплив на ухвалення урядових рішень. Вони розробили деталізовану класифікацію форм політичної участі, яка може бути *'індивідуальною або колективною, організованою або спонтанною, постійною або епізодичною, мирною або насильницькою, легальною або нелегальною, ефективною або неефективною'*[31]. Їх поняття політичної участі виключає діяльність державних службовців, партійних функціонерів і кандидатів на політичні посади, а також професійних лобістів та зосереджується на впливі на публічну владу засобами переконання або тиску з метою змусити її діяти (або утриматися від дій) певним чином. Також учасники можуть прагнути змінити суб'єктів ухвалення рішень на інших, більш чутливих до їх потреб та уподобань. Також, але значно рідше, політична участь може бути спрямована на зміну окремих аспектів політичної системи або навіть на фундаментальну трансформацію

[27] Verba, Nie (n 2) 2.
[28] Ibid 2.
[29] Ibid 2.
[30] Alford, Friedland (n 25) 430.
[31] S P Huntington, J M Nelson, *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries* (Harvard University Press 1976) 3.

pravoua.com.ua

всієї її структури з метою створення чутливого до запитів громадян уряду. Таким чином політична участь *'може бути спрямована на зміну рішень чинної влади, на заміну або збереження цієї влади, або на заміну чи захист існуючої організації політичної системи та "правил політичної гри"*[32]. С. Гантінгтон і Дж. Нельсон також провели розмежування між так званою мобілізованою участю (через примус, заохочення або матеріальні стимули) та автономною.

Британські вчені Ґ. Перрі і Дж. Мойсер (1984) визначали політичну участь як різні види діяльності, які загалом спрямовані на участь у формуванні, ухваленні або реалізації публічної політики[33], зокрема, діяльність у межах груп тиску та інших організацій, що беруть участь у процесі впливу на національну публічну політику[34].

Розуміння діапазону політичної участі у дослідженнях поступово розширювалося. Зокрема, дослідження С. Барнс, М. Каазе та ін. (1979) започаткувало включення до політичної участі "неконвенційної політичної поведінки"[35], наприклад, демонстрацій та інших протестних акцій. Відповідно до фундаментальних демократичних принципів демократичні суспільства щонайменше гарантують окремим громадянам або соціальним групам можливість впливати на рішення політичної влади. Тією мірою, якою цей принцип реалізовано або вважається реалізованим, будь-яке звернення до колективного політичного насильства чи погрози ним є непотрібним. Однак

> брак чутливості системи до суспільних запитів може легітимно, хоча й не обов'язково законно, дозволяти звернення до різних технік прямої дії, включно із застосуванням насильства як кінцевої точки континууму неконвенційної політичної поведінки[36].

Усі зазначені вище розуміння політичної участі є прийнятними як для політологічної, так і для конституційно-правової інтерпретації її змісту, натомість деякі вчені (наприклад М. Раш[37]) розглядали політичну участь як будь-яку залученість індивіда на різних рівнях активності в політичній системі – від неучасті до обіймання політичної посади, що більше відповідає предметам дослідження психології та соціології.

Незважаючи на те, що теорія політичної участі є надбанням західної політологічної та юридичної науки, підтвердженням її універсальності, правильності самого осердя, духу та змісту концепцій, того, що це явище об'єктивно існує, є напрацювання українських конституціоналістів, зокрема В. Чушенка з його ідеєю *"соціально організованого суспільства"*, що ґрунтується на засаді самоорганізації людей. Наявність такого суспільства,

[32] Huntington, Nelson (n 31) 5.
[33] Geraint Parry, George Moyser, 'Political Participation in Britain: a Research Agenda for a New Study' [1984] 19(1) Government and Opposition 68, 71 https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1984.tb01029.x.
[34] Ibid 72.
[35] S H Barnes, M Kaase (eds), *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies* (Sage Publications 1979) 45.
[36] Ibid 38.
[37] Michael Rush, *Politics and Society: An Introduction to Political Sociology* (Harvester Wheatsheaf 1992).

на його думку, є підґрунтям створення цивілізованої держави як основної форми організації суспільства[38].

Взаємозв'язки і взаємозалежність між людиною й державою є основою конституціоналізму та конституційного права. Проте в радянський період, коли був відсутній реальний конституціоналізм, у центрі уваги вчених юристів замість "прав людини" та позитивних і негативних зобов'язань держави у їх забезпеченні опинилася держава та "санкціонований" нею закон. Як підкреслює О. Косілова, *'у країнах з авторитарними та тоталітарними державно-правовими режимами можливості політичної участі суттєво звужені або й практично нівельовані, формалізовані без реального наповнення'*[39]. Звичайно, громадяни і в антидемократичних, державоцентричних суспільствах теж беруть участь у виконанні та дотриманні вказівок владної вертикалі, проте таке суспільство не визначає напрямів розвитку держави та державної політики. Проте законна політична участь зводиться лише до публічної демонстрації підтримки управління та вже ухвалених політичних рішень.

Натомість глибоке дослідження взаємодії держави та суспільства в умовах демократії передбачає аналіз характеристик участі суспільства та його представників у процесі урядування, адже право людей брати участь у політиці власне є істотною ознакою демократії. В умовах незалежності можливість відкритого переосмислення суспільних процесів у межах конституційно-правового підходу та властивого для В. Чушенка розуміння природних прав людини зумовила формування ним власної теорії суспільства, орієнтованої на активну участь громадян.

У центр теорії *"політичної участі"* в *"соціально організованому суспільстві"* покладена політична поведінка та взаємодія індивідів, спрямована на ухвалення політичних рішень. Під соціально організованим суспільством В. Чушенко розумів

> сферу дії приватних (особистих) інтересів, систему суспільних інституцій (об'єднання людей – у тому числі партії, суспільні організації, асоціації, рухи, товариства, спілки тощо), за посередництвом яких задовольняються різноманітні, зумовлені історичним етапом розвитку суспільства, інтереси індивідів та їхніх груп[40].

Як і в теорії політичної участі, ключову роль у концепції соціально організованого суспільства відіграє вплив: *'впливаючи на громадськість, держава в свою чергу піддається її впливу як у процесі формування державних органів, так і їхньої повсякденної діяльності'*[41].

В. Чушенко зазначав, що суспільство з роками після проголошення незалежності України стає дедалі більш соціально організованим, *'ефективніше,*

[38] В Чушенко, І Заяць, *Конституційне право України: підручник* (Ін Юре 2007) 94.
[39] Косілова [2019] (н 3) 45.
[40] В Чушенко, 'Проблеми формування соціально-організованого суспільства в Україні' [2005] 4 Право України 105.
[41] Чушенко, Заяць (н 38) 94–95.

pravoua.com.ua

результативніше впливає на державотворчі процеси, порядок формування і діяльність органів держави'[42]. Як приклад В. Чушенко наводить події Помаранчевої революції, що *"спонукали до певних дій"* органи влади.

Як і в теорії політичної участі В. Чушенка, не йшлося про будь-які дії представників суспільства, а лише про ті, в яких мають місце *'стосунки з органами публічної влади в Україні'*, адже *'держава і суспільство хоча й самостійні, але взаємопов'язані, взаємозалежні явища'*. Саме тому професор критикував поняття "громадянське суспільство", оскільки вважав, що визначальною категорією суспільства виступає людина, поняття ж громадянин, а отже громадянський, пов'язане з феноменом держави[43]. Таке розуміння послугувало причиною того, що для визначення окремої від держави форми самодіяльності людей вчений віддавав перевагу терміну *"солідарне суспільство"* або *"соціально організоване суспільство"*.

Суспільство виникає на основі співпраці, де об'єднувальним чинником виступає *інтерес*. Поняття *публічного інтересу* також співвідносять погляди В. Чушенка з теорією політичної участі. Адже для того, щоб діяльність могла визнаватися політичною участю, її метою повинно бути формування та/або зміна відповідної публічної політики, тобто метою політичної участі є задоволення інтересу, що має ознаки публічного. Вчений підкреслював, що *'через своїх представників громадські об'єднання беруть участь у формуванні, формулюванні волі народу в правових актах, які ухвалюються органами держави, самоврядування і є виявом публічного інтересу'*[44].

Водночас В. Чушенко робить акцент на тому, що *'під час формування волі народу в процесі загальної взаємодії людей узгоджуються різноманітні ідеї та інтереси, сприяючи створенню політичної єдності'*[45]. Такі міркування кореспондують із позицією К. Патман у її класичній праці з теорії політичної участі "Участь та демократична теорія" (Participation and Democratic Theory)[46], де підкреслюється інтегративна функція участі та те, що участь полегшує прийняття колективних рішень. Спираючись на емпіричні дані, Патман підтверджує аргументи Руссо, Мілля й Коула про те, що навчання участі відбувається через саму участь, а відчуття політичної ефективності значно частіше формується саме в партисипативному середовищі. Вона також виходить із того, що для існування демократичного ладу необхідним є партисипативне суспільство, в якому інституційна організація відкриває простір для залучення індивідів до ухвалення рішень у різних сферах політичного життя.

[42] Чушенко (н 40) 104.
[43] Чушенко (н 40) 105.
[44] Чушенко (н 40) 106.
[45] Чушенко, Заяць (н 38) 95.
[46] Carole Pateman, *Participation and Democratic Theory* (Cambridge University Press 1970) 105–111 https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444.

В. Чушенко аналізує, як здійснюється вплив громадськості на державу, який, зокрема, виявляється в процесі формування представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування (через право висування кандидатів у депутати), контролю за їхньою роботою (участь в організації і заслуховуванні інформації депутатів перед виборцями) тощо[47]. Як підкреслював вчений, *'у результаті взаємодії з громадськими об'єднаннями зміцнюються організаційні зв'язки держави з народом, який є джерелом влади'*. В. Чушенко писав, що *'формування соціально організованого суспільства буде важливою гарантією втілення в життя конституційного положення, згідно з яким носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ'*[48]. У цьому контексті важливим є не лише теоретичне дослідження політичної участі, а й емпіричне підтвердження реальних практик функціонування демократичних інституцій, особливо з огляду на статус України як держави – кандидата на вступ до ЄС.

У межах оцінки відповідності критеріям вступу Україні треба довести, що ми маємо дієві механізми політичної участі й забезпечуємо реалізацію принципу влади народу як реального джерела влади. Ці питання є предметом оцінки за ключовим кластером, що відкривається першим і завершує переговорний процес – фундаментальні основи (кластер 1 "Основи процесу вступу до ЄС"). На відстеження прогресу за першим кластером розпорядженням КМУ затверджені дорожні карти з питань верховенства права, реформи державного управління, функціонування демократичних інституцій і план заходів із захисту прав національних меншин[49]. У цих документах сформульовані конкретні кроки та визначені відповідальні за їх виконання органи влади. Проте реальна демократія та політична участь неможливі без послідовної роботи кожного члена суспільства, без справжнього прагнення пройти шлях євроінтеграції, не лише для отримання членства в ЄС як такого, а й для завершення процесів, прихильником і промотором яких був В. Чушенко, – *'формування соціально організованого суспільства, яке має як спроможність, так і юридично закріплені гарантії для реального впливу на прийняття рішень'*.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що політична участь має розглядатися не лише як емпірично фіксована політична поведінка, а й як комплексна конституційна категорія, що інтегрує комплекс прав і інституційних механізмів, спрямованих на гарантування можливості для впливу особи на публічну владу. Спадщина В. Чушенка щодо соціально організованого суспільства і організаційних зв'язків держави з народом

[47] Чушенко (н 40) 106.
[48] Чушенко (н 40) 107
[49] Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 "Основи процесу вступу до ЄС": розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text> (дата звернення 30.09.2026).

pravoua.com.ua

узгоджується з сучасними підходами до розуміння політичної участі в міжнародних стандартах і європейській доктрині. Зіставлення його підходів із сучасною теорією політичної участі та нормами "жорсткого" й "м'якого" права демонструє, що українська доктрина має власні ресурси для переосмислення права на політичну участь як системоутворювального елементу конституційного ладу в умовах євроінтеграції.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Huntington S P, Nelson J M, *No Easy Choice: Political Participation in Developing Countries* (Harvard University Press 1976) 3.
2. Merriam C E, Gosnell H F, *Non-voting: Causes and Methods of Control* (University of Chicago Press 1924) 22.
3. Pateman C, *Participation and Democratic Theory* (Cambridge University Press 1970) 105–111 https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444.
4. Rush M, *Politics and Society: An Introduction to Political Sociology* (Harvester Wheatsheaf 1992).
5. Verba S, Nie N, *Participation in America: Political Democracy and Social Equality* (Harper & Row 1972) 46.
6. Verba S, Schlozman K L, Brady H E, *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics* (Harvard University Press 1995) 1.
7. Chushenko V, Zaiats I, *Konstytutsiine pravo Ukrainy: pidruchnyk* (In Yure 2007) (in Ukrainian).

Edited books

8. Barnes S H, Kaase M (eds), *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies* (Sage Publications 1979).
9. Mukhopadhyay A, 'Political Participation', Satyabrata Chakraborty (ed), *Political Sociology* (Trinity Press 2005) 361.

Journal articles

10. Alford R R, Friedland R, 'Political Participation and Public Policy' [1975] 1 Annual Review of Sociology 429, 433 https://doi.org/10.1146/annurev.so.01.080175.002241.
11. Parry G, Moyser G, 'Political Participation in Britain: a Research Agenda for a New Study' [1984] 19(1) Government and Opposition 68, 71 https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1984.tb01029.x.
12. Chushenko V, Problemy formuvannia sotsialno-orhanizovanoho suspilstva v Ukraini [2005] 4 Pravo Ukrainy 105 (in Ukrainian).
13. Kosilova O, Politychna uchast yak forma realizatsii politychnykh prav: teoretyko-pravovyi dyskurs [2021] 2(50) Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo 127–133 https://doi.org/10.20535/2308-5053.2021.2(50).242896 (in Ukrainian).
14. Kosilova O, Pravo politychnoi spivuchasti hromadianyna yak chlena demokratychnoi spilnoty [2019] 30(69)5 Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky 46 https://doi.org/10.32838/2707-0581/2019.5/08 (in Ukrainian).
15. Kostelniuk M, Politychna uchast yak vyznachalnyi chynnyk demokratyzatsii politychnoho protsesu [2019] 3 Politicus 35 (in Ukrainian).

Dictionaries

16. Lewis C T, Short C, A *Latin Dictionary* (Clarendon Press, Oxford 1879) <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059:entry=participatio> (accessed 30.09.2026).
17. Participate (Cambridge English Dictionary) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/participate> (accessed 30.09.2026).
18. Uchast (Slovnyk ukrainskoi movy, Slovnyk.ua) <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=uchast> (accessed 30.09.2026) (in Ukrainian).

Websites

19. Guidelines on Political Party Regulation, Second Edition (OSCE/ODIHR and Venice Commission 2020) <https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/8/1/538473.pdf> (accessed 30.09.2026).
20. Guidelines on Promoting the Political Participation of Persons with Disabilities (OSCE/ODIHR 2019) 17 <https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/b/6/414344.pdf> (accessed 30.09.2026).
21. Human Rights and Elections: A Handbook on International Human Rights Standards on Elections (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Professional Training Series No 2 Rev 1, UN 2021) 8 <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-02/Human-Rights-and-Elections.pdf> (accessed 30.09.2026).
22. Kerivnytstvo z demokratychnoho zakonotvorennia dlia vdoskonalennia zakonodavstva (OBSIe/BDIPL, 2024) <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/d/570906.pdf> (accessed 30.09.2026) (in Ukrainian).

Olga Kotsiuruba

VITALII CHUSHENKO'S CONCEPT OF A SOCIALLY ORGANISED SOCIETY IN THE CONSTITUTIONAL LAW OF UKRAINE AND ITS CORRELATION WITH THE THEORY OF POLITICAL PARTICIPATION

Abstract. In Ukrainian legal scholarship, political participation is typically examined through the lens of particular political rights or empirically measurable forms of political activity, while a coherent constitutional and legal conception of political participation as an autonomous category remains insufficiently developed. This deficit is particularly pronounced in the context of Ukraine's European integration commitments under the Copenhagen criteria, the benchmarks of Negotiating Cluster 1 "Fundamentals of the accession process", and contemporary international standards governing participation in political life.

The article aims to offer a systematic constitutional perspective on political participation by re-examining Vitalii Chushchenko's concept of a socially organised society in the light of modern international standards and Ukrainian constitutional doctrine.

The research combines doctrinal analysis of V. Chushchenko's works and classical theories of political participation with an examination of universal and European standards in the field of elections and political participation, together with soft-law instruments and the practice of international bodies. This integrated approach allows the article to examine how Chushchenko's ideas on the organisational relationship between the state and the people align with contemporary understandings of the right to political participation.

It is argued that political participation should be understood not only as a form of exercising individual political rights, but as an autonomous constitutional and legal category. In this sense, political rights operate as instruments through which the content of political participation is ensured and specified.

The article concludes that V. Chushchenko's legacy is consistent with contemporary international standards on political participation and can serve as a doctrinal basis for further elaboration of the right to political participation in the constitutional law of Ukraine.

KEYWORDS: political participation; right to political participation; socially organised society; human rights; public authorities; international standards; European integration; constitutionalism.

Дата надходження статті 26.08.2026
Дата рекомендації до друку 28.09.2026
Дата публікації 30.09.2026